

EPAIKETARIK GABEKO KONDENA AMAIGABEA

EGILEA | **ZIGOR OLEAGA OLABARRIA**

AZALA | **JOSEBA LARRATXE JOSEVISKY**

1 984. eta 1989. urteen artean Frantziak, Espainiarekin adostuta, 70 euskal herritar deportatu zituen Afrikako eta Hego eta Erdialdeko Amerikako hamar herrialdeetara. Euskal Herrian 60ko hamarkadan loratu zen pizkunde eta borroka zikloari estatuek emandako erantzun errepresiboaren aurpegietako bat da deportazioarena, ezaugarri berezituak dituena: deportatuei ez zitzaien delitu edo ekintza zehatzik leporatzen; ez zegoen inongo epaitegiren kondenarik haien aur-

ka; zigorrak ez zuen amaiera data jakinik. Gure herriaren memoriaren itsasoan, deportatuen historia ur sakonetan hondoratzen joan da, eta ezezaguna da presoenarekin edo errefuxiatuenarekin alderatuta; ez ordea bidegabekeria, sufrikario zein erresistentzia gutxiagokoa. Eta itxi gabe dagoen kapitulua da oraindik ere: zortzi pertsona deportatuta jarraitzen dute, amaiera jakinik gabeko deserrian. LARRUN honetan deportazioaren ezaugarriak, zergatiak eta ondorioak ur azalera ateratzen saiatuko gara.

LARRUN HILABETEKARI MONOGRAFIKOA · ARGIAren 2.743 zenbakiarekin banatua.

JABEA: KOMUNIKAZIO BIZIAGOA S.A.L. **HELBIDEA:** ZIRKUITU IBILBIDEA, 15. PABILOIA 20160 LASARTE-ORIA **TELEFONOA:** (00 34) 943 37 15 45

POSTA ELEKTRONIKOA: LARRUN@ARGIA.EUS **INPRIMATEGIA:** ANTZA KOMUNIKAZIO GRAFIKOA **DISEINUA:** MAITANE GARTZIANDIA

2021eko abuztuaren 1a

Arriskutsutzat edo mespretxa-garrizat dituzten herritarrak sorterritik urruntzea edo mugetatik kanporatzea praktika zaharra da estatuen historian. Espainia eta Frantzia ez dira salbuespena, eta neurri horiek euskal herritarren aurka ere erabili izan dituzte.

Aipa daitezke 1794an, Frantziako Errepublikaren aurka egotea eta Espainiaren konplize izatea leporatuta, Landetara kanporatu zituzten Sara, Ezpeleta, Senpere eta Azkaineko 3.000tik gora herritarrak. Aipa litezke Bigarren Gerra Karlistaren ondoren Kanariar Uharteetara eta Kubara bidali zituzten Hegoaldeko milaka euskal herritarrak. ETaren sortzaileen kanporatzeak 1960ko hamarkadan; talde armatuetaiko dozenaka kiderenak Trantsizioan.

80ko hamarkadatik aurrerako gertaeretara mugatuko gara, ordea: batetik, ordurako aurreko deportatu eta kanporatu guztiak bueltatuak zirelako, 'kontagailua' zeroan utziz; bestetik, epe 'demokratiko' betean irekitako deportazio zikloa gaur egunera arte luzatzen delako. Susana

Paniselloren *Los deportados de ETA. Los olvidados del conflicto* liburu argitaratu berria erabili dugu nagusiki gertatuaz dokumentatzeko.

ESPAINIA ETA FRANTZIA, MESFIDANTZATIK KOLABORAZIO ESTURA

Trantsizio urteetan areagotu bazen ere, 80ko hasieran Espainiaren eta Frantziaren arteko kolaborazioa Ipar Euskal Herriko errefuxiatuen aurka ez zen Espainiak nahiko lukeena. Espainia ez zen, artean, demokrazia homologatua frantsesen begietara, eta euskal erresistentziak zein talde armatuek zilegitasun handia zuten herritar askoren begietara. 1981ean François Mitterranden Frantziako Alderdi Sozialistak (PSF) hauteskundeak irabazi zituen. 1982an Felipe Gonzálezen PSOE izan zen garaile Espainian. Ezkerrak gobernatzea Espainiak diktadurarekin apurto zuela frogatzen omen zuen, eta Madrilen zein Parisen alderdi sozialistak zeuden gobernuan: bi urtetan "Frantziaren eta Espainiaren arteko kolaborazioak 180 gra-

duko norabide aldaketa" egin zuen.

Espainiak Frantziari eskatzen zion errefuxiatuak eta iheslariak estraditatzeari. Baina hori gehitxo zen euskal gatazka "Espainiaren arazo" bezala ulertzen zuen Frantziarentzat. Espainiak presioa egin zuen. Diplomatiakoa eta politikoa, lehenbizi. Militarra ere, ondoren: GAL Ipar Euskal Herrian atentatuak egiten hasi zen. Aldi berean, Iparraldeko euskal herritar zenbait ETAn militatzen hasiak ziren, eta Iparretarrak taldearen jardun armatua gora zihuan. Gero eta "arazo propioagoa" zuen Frantziak Ipar Euskal Herrian, eta errepresioan sakontzea erabaki zuen.

Abenduaren 20an Mitterrand eta Gonzálezek bilera egin zuten Parisen, eta hartatik irtetean Gonzálezek Joan Reventós Espainiak Frantziari zuten enbaxadoreari adierazi zion: "Hau aldatu egingo da, ikusiko duzu". Hogei egun beranduago, 1984ko urtarriaren 10ean, Jendarmeriak hamasei errefuxiatu atxilotu zituen, horietariko sei deportatzeko ondoren. Gaur egunera arte luzatzen den deportazio zikloaren hasiera zen.

INPROBISAZIOA ETA IRREGULARTASUNAK

Sarekadaren egun berean Fernando Morán Espainiako Gobernuko Atzerri ministroak Panamarako hegaldia hartu zuen, herrialdeak deportatuak hartu zitzaizkizkiz. Deportazioaren hastapen inprobisatuaren erakusgarri da bidaia. Deportazioa urrats taktikoa izan zen, bederatzi hilabete geroago hasi ziren estradizioei bidea irekitzeko. Neurri trantsitorio moduan pentsatu zen, Espainiako Barne ministro Jaime Mayor Orejak 1997an onartuko zuenez: “Deportatuena une jakin batean inprobisatu zen figura bat da, konplexua, irregulartasunaren muga”. Baina indarrean dirau 37 urteren ondoren.

Juridikoki salbuespenezko neurria zen deportazioa. Horrela definitu zuen deportatuetako batzuen abokatu izan zen Miguel Castellsek: “Zuzenbide garaikidean ohiz kanpokoa da figura hau: Estatu baten Gobernuaren esku-hartzea eta hitzarmen sekretuak direla eta, Estatu horretako herritar bat deportatu egiten du beste Estatu bateko Gobernuak, eta hirugarren Estatu batean edukitzen dute, praktikan preso, zerbitzu sekretuen menpe”.

Frantziak, bere aldetik, pirueta judizial bat egin zuen delitu zehatzik leporatzen ez zitzaizkizkiz edo kausa judizialik irekirik ez zuten herritarrek bere lurraldetik kanporatzeko. Are gehiago, deportatuetako asko errefuxiatu estatutuaren jabe ziren, Frantziak berak emana. 1954ko ordenantza batean oinarrituz, “Estatuarentzako edo segurtasun publikorako arrisku bat” izateagatik deportatu zituen Frantziak iheslari eta errefuxiatuak, froga zehatzik gabe. Neurri administratiboa zen, ez judiziala. Segurtasun irizpideak argudiatuta, azkenik, salbuespenezko bide bat gehiago erabili zuen Frantziak atxilotuak bermerik gabe eta administratiboki ahal bezain azkar deportatzeko: “erabateko presazko prozedura”. Atxilotuari kanporatze

agindua jakinarazten zioten, asignazioa ezartzen zitzaion [eremu jakin batean bizitzeko agindua], eta abokatuekin edo senideekin kontaktua debekatu. Gehienez ere hilabeteren buruan, helmuga egun edo ordu gutxi batzuk lehenago jakinarazita eta inongo paperik gabe, hegazkinean sartzen zuten.

1984-1989: DEPORTAZIOAK

Panamako deportazioak kate luze baten lehen katebegia izan ziren. 1984an deportatu zituen Frantziak euskal herritar gehien, 28: Panamara (15, horietariko zazpi Kubara lekualdatu zituzten urte berean), Venezuelara (8), Dominikar Errepublika (1) eta Togora (4). 1985an bost: Cabo Verdera (3) eta Ekuadorrera (2). 1986an zazpi: Cabo Verdera (6) eta Gabonera (1). Urte horretatik aurrera, deportazio gehienak ETaren eta Espainiako Gobernuaren arteko Aljeriako negoziazio prozesuarekin lotuta egon ziren. Hasiara batean, negoziazioak ahalbidetzeko asmoz. 1987an hamazazpi euskaldun deportatu zituzten: Aljeriara (14) eta Venezuelara (3). 1988an ez zen deportaturik gehitu zerrendara. 1989an mugimendua handia izan zen. Urte hasieran Patxi Hernández deportatu zuten Aljeriara, eta ondoren, negoziazioak hautsita, Aljeriatik 27 euskal herritar deportatu zituzten Venezuelara (11), Cabo Verdera (10) eta Dominikar Errepublika (6). Horietariko batzuk aurretik ziren deportatuak, baina hamabirentzat deportazioaren hasiera zen. 1989an hamahiru pertsona berriekin loditu zen deportatuen zerrenda, hortaz. Orotara 70 deportatu, 62 gizon* eta 8 emakume*. 1989tik aurrera ez zen deportazio berririk gertatu –1990ean lau deportatu lekualdatu zituzten Panamatik Venezuelara–, Frantziak eta Espainiak estradizioen eta entregen alde egin baitzuten.

Kontuan hartu behar da mugimenduak gehiago izan zirela, deportatuetako asko hasierako herrialde-

tik lekualdatu zituztelako behin edo gehiagotan, arrazoi ezberdinak medio: deportazio herrialdearen ezegonkortasun politikoa, osasun arazoak, Espainiaren interes politikoak, ETA-estatua negoziazioen bilakaera...

ASKOTARIKO BALDINTZAK, OINARRI BERA

Frantziak deportatzen zituen errefuxiatuak, baina deportaziorako hirugarren herrialdea lotzeaz eta gastuak ordaintzeaz Espainia arduratzen zen –Togo eta Gabon izan ziren salbuespenak, Frantziak lotu baitzituen zuzenean–. Deportatuen baldintzak ezberdinak ziren herrialdez herrialde. Venezuelan eta Kuban lan egiteko eta etxebizitzetan ‘bakarrik’ bizitzeko aukera izan zuten. Poliziak jarraipen estua egiten zien edonola ere. Togon, Gabonen, Dominikar Errepublikan eta Ekuadorren poliziarekin batera bizi ziren deportatuak, giro itogarrian. Ekuadorren, Espainiako Polizia Alfonso Etxegarai eta Miguél Ángel Aldana bahitu eta torturatzera heldu zen. Cabo Verden lan egiteko eta komunikatzeko aukera zuten. Aljerian mugimendu askatasuna zuten baina segurtasun indarrek hurbiletik kontrolatzen zituzten. Sao Tomen 33 urte eman zituen bakarrik Alfonso Etxegarai...

Ezberdintasunak ezberdintasun, denak bizi ziren linbo juridiko batean, ziurgabetasun erabatekoan eta sorterritik milaka kilometrora. Oinarrizko eskubideen urraketa egiturazkoa, Espainiako Estatuak “estatu barruan bertan lortu ezin izango litzuzkeenak”, Castellsen esanetan.

Espainiak bi irizpide nagusi zituen herrialdeak aukeratzeko: afinitate politikoa edota pertsonala –deportatu gehien hartu dituen Venezuelako presidente Carlos Andrés Pérez Felipe Gonzálezen laguna eta Internacional Sozialistako kidea zen, esaterako–, eta behar ekonomikoa –deportatuen gastuez arduratzeaz gain, Espainiak kredituak eta diru-laguntzak bideratzen zituzkien herrialde

hartzaileei ‘mesedeen’ ordainketa ez-ofizial bezala, Panisellok bere liburuan zehaztasunez ikertu duen bezala-.

EUSKAL HERRIRATZEAK

Deportatuen egoerak ez zuen izan aldaketarik 1990-1996 aldian. 1996ko maiatzean PPK hauteskondeak irabazi zituen Espainian. Ekainean, Cabo Verdetik eta Aljeriatik ihes egindako María Rosa Alkorta eta Patxi Hernández Bruselan agertu ziren, Deportatu Politikoen Kolektiboaren izenean “nazioarteko komunitateari eta euskal jendarteari” zuzendutako agiri bat irakurtzeko. Deportazioari “behin betiko” amaiera jartzeko erabakia iragarri zuten. Egun batzuk geroago, hamar deportatu izan ziren prentsaurrekoa eman zutenak, Donibane Lohitzunen, eta Ipar Euskal Herrian bizitzeko asmoa agertu zuten. Frantziak estraditatzeko mehatxua egin zien, eta taldeak itxialdia hasi zuen Baionako katedralean. Polizia katedralean sartu zen azkenik, bi deportatutik ihes egitea lortu zuten eta beste zortziatik Frantziak sei estraditatu zituen Espainiara. Deportazioaren izaera ankerraren aurpegi berri bat azaleratu zen orduan: deportazio urteak ez dira kontutan hartzen kondena murriztu edo likidatzeko espetxe zigorra jasoz gero. Azaroan, Errefuxiatu Egunaren testuinguruan, beste bi deportatutik jakinarazi zuten deportazioa hautsi zutela.

Antolatuen eta kolektiboena bai, baina ez zen deportatuek deportazioa hausten zuten lehenbiziko aldia. 96aren aurretik zein ondoren, herrialde batetik edo bestetik ihes egin dute deportatuek tantaka-tantaka. Horietako batzuk Euskal Herrian borroka armatua egiteko, ekintza armatuen testuinguruan hildako Patxi Rementeria eta José Miguél Bustinza kasu.

PPren gobernuak ere egin zituen mugimenduak gobernura heltzean. Batetik, kausa irekirik ez zuten deportatuei bueltatzeko aukera eman

zuten; ez ordea gainontzekoei. Gehienek ez zuten irtenbide indibidual hori onartu. Bestetik, deportatuen aurkako estradizio eskaerak aurkeztu zituen hainbat herrialdetan. Herrialde askok ez zuten estradiziorik onartu, legez kanpokoa zela argudiatuta: deportatuak estatuen akordioen ondorioz zeuden bertan, ez ihesean. Baina batzuk bai onartu zuten eskaria.

MENDEKUA ETA BABESA

2011ko urrian, ETAk borroka armatua behin betikoz uzten zuela iragarri zuen. 2012ko martxoan, Espainiak Auzitegi Nazionalak ebatzi zuen pertsona baten estradizio eskaera

aurkezteak bere delituen preskripzioa edo akusazioaren iraungitzea eteten duela. Hau da, terrorismo delituetarako ezarritako 20 urteen preskripzio epea zerotik hasten dela berriz ere. Estatuaren mendeku gosea agerian geratu zen. Kontrako noranzkoan, 2013ko ekainean Euskal Iheslari Politikoen Kolektiboak agerraldi masiboa egin zuen, “Euskal herritar errepresaliatu guztiak Euskal Herrira eta beren etxeetara bueltatzeko garaia” zela esateko. Deportatuei dagokienez, zortzi dira ordutik beren sorterrira bueltatu direnak, aurretik espetxeratze arriskurik ez dutela ziurtatu ostean.

Gatazka armatua aspaldi amaitu bazen ere, haren zurrunbiloan jaitako deportazioaren auziak irekirik jarraitzen du 37 urteren ondoren. Hamabi deportatu hil dira deportazio bitartean. Zortzik ezin dute bueltatu espetxearen mehatxuagatik, eta estatuak jarrera aldatu ezean litekeena da batzuk behintzat inoiz ez bueltatzea –antzeko egoeran daude beste 28 iheslari-. Herriratu direnetako askok behar material handiak dituzte, eta horiei aurre egiteko gainontzeko herritarrek ditugunak baino aukera gutxiago, urtetan ‘ez existitzearen’ ondorioz erretreta edo prestazio sozialak lortzea oso zaila zaielako. Behar emozionalak ez dira txikiagoak. Hamarkadak eman dituzte askok herritik kanpora, eta atzean utzi zuten Euskal Herria, senideak, lagunartea, denak aldatu dira.

Baina badute sostengurik ere. Herritarrena, Harrerarena, senideena, kide eta adiskideena. Ziurrenik ez da nahikoa, baina sostengu horietan sakontzean dago behar, zauri eta min horiek guztiak sendatzeko ukendua. Baita deportatuen historia ahaztuegia berreskuratzean ere: historia kolektiboa eta deportatu bakoitzarena; deportatuena eta beraiekin deportazioa sufritu duten lagun, senide eta seme-alabena. Bidean pilatu dituzten bizipen, galera, lorpen, min eta poz guztiak aintzat hartuta.

LOS DEPORTADOS DE ETA

(Txertoa, 2021)

Susana Panisello Sabaté

Bere tesi doktora la da Paniselloren liburua oinarria. Ondo eta sakon dokumentatutako lana, deportazioaren ertz ugari jorratzen dituena –historia, arlo juridikoa, testuinguru politikoa, herrialde hartzaileei egindako ordainketa ezkutua, deportatuen bizi-baldintzak herrialdez herrialde...-. Ezinbesteko lana deportazioaren historia ezagutzeko.

1984

Panama, Kuba:

Josu Abrisketa Korta
José María Larretxea Goñi
José Luis Ansola Larrañaga
José Miguel Arrugaeta Sanemeterio
Karlós Ibarguren Agirre
José Antonio Mujika Arregi
José Ángel Urtiaga Martínez

Venezuela:

Venancio Sebastián Horcajo
José Antonio Gastón Sádaba
Jesús Ricardo Urteaga Repelles
Jon Sáez Treku
José Lorenzo Ayestarán Legorburu
Iñaki Arruti Agirre
Eugenio Barrutiabengoa Zabarte
Miren Artola Etxebarria Zurutuza

Panama:

Asensio Urrate Riaños
José Antonio Zurutuza Sarasola
Julián Tena Balsera
Ramón Zuzuarregi Redondo
José Ignacio Otaegi Múgica

Panama, Venezuela:

Juan Carlos Arriarán Ibarra
Koldo Saralegi Cornago
Juan José Aristizábal Kortajarena

Dominikar Errepublika, Ekuador, Aljeria, Dominikar Errepublika:

Eugenio Etxebeste Arizkuren

Togo:

Francisco Javier Alberdi Beristáin
Ángel Castrillo Alkalde
José Miguel Galdós Oronoz
Luziano Izagirre Mariskal

1985

Cabo Verde:

Tomás Linaza Etxebarria
Endika Iztueta Barandika
Ángel Lete Etxaniz

Ekuador, Sao Tome:

Alfonso Etxegarai Atxirika

Ekuador, Dominikar Errepublika,

Panama, Venezuela:

Miguél Ángel Aldana Barrena

1986

Cabo Verde:

Iñaki Etxarte Urbieta
Amaia Egiguren Arrasate
Juan Ramón Aramburu Garmendia
Elena Bárcena Argüelles
Iñaki Rodríguez Muñoa
Patxi Rementeria Barruetabeña

Gabon, Aljeria:

Txomin Iturbe Abasolo

Deportatuak

1987

Aljeria, Cabo Verde:

José Miguel López Galarza
Emilio Martínez De Marigorta
José Luis Beotegi Ibáñez De Opakua

Aljeria, Venezuela:

Enrike Pagoaga Gallastegi
Asun Arana Altuna
José Arturo Cubillas Fontán
Koldo Zuloaga Balzisketa
Josetxu Portu Espina
Inazio Aierbe Múgica
José Luis Zurimendí Oribe
Juan Miguel Bardesi Torres
Begoña Trasbiña Izagirre
Gabriel Segura Burgos

Venezuela:

Jokin Yzeta Pikabea
Iñaki López De Bergara Astola
Juan Carlos García Gaztelu

Aljeria, Dominikar Errepublika:

Ángel Iturbe Abasolo

1989

Aljeria:

Patxi Hernández

Dominikar Errepublika:

Ignacio Arakama Mendía
Belén González Peñalva
Juan Manuel Soares Gamboa
José María Gantxegi

Cabo Verde:

José Antonio Olaizola Atxucarro
José Miguel Bustinzar Yurrebaso
Ramón Sagarzazu Olazaguirre
José María Pagoaga Gallastegi
Félix Manzanos Martínez
Yolanda Berruete Monzón
María Rosa Alkorta Arrizabalaga

Venezuela:

Kepa Viles Escobar

Deportazioan hilak

Txomin Iturbe Abasolo (1987-2-27)
Francisco Javier Alberdi Beristáin (1989-9-26)
Juan Ramón Aranburu Garmendia (1989-8-10)
Juan Ramón Bardesi Torres (1993-7-13)
Luis Zuluaga Balzisketa (1994-7-13)
José Mari Larretxea Goñi (1996-2-29)
Inaxio Aierbe Mujika (2000-2-14)
Ángel Lete Etxaniz (2002-12-10)
Endika Iztueta Barandika (2008-01-24)
Luziano Eizagirre Mariskal (2012-3-)
Miguél Ángel Aldana Barrena (2016-4-3)
Jesus Ricardo Urteaga Repulles (2020-4-20)

ITURRIAK:

Los deportados de ETA liburua;
Sorturen Preso eta
Iheslarien Batzordea.